

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

A Szovjetunió Iskolaszervezete.

A modern népi demokrácia valamennyi gazdasági és társadalmi célkitűzését a francia forradalom helyesen értelmezett eszméinek megvalósítására irányuló törekvése sarkallja. Míg a XIX. század polgári liberalizmusa a szabadság eszméjét gazdasági szabadverseny-elméletté torzította és az egyenlőség gondolatát a törvény előtti egyenlőség követelményévé formalizálta, ma elsősorban a gazdasági egyenlőség feltételeinek megteremtéséért folyik a küzdelem: az igazi társadalmi szabadság csak a korlátlan, elnyomó szabadverseny-kapitalizmust megrendszabályozó közösség talaján bontakozhatik ki. Az egyenlőség megvalósításának elengedhetetlen feltétele pedig az is, hogy a demokrácia valamennyi polgárának egyenlő esélyeket biztosítson a művelődés valamennyi ágában és intézményében résztvehetni. Ilymódon az egyenlőség eszméje a népi vagy szociális demokrácia iskolapolitikájának is irányító elvét jelenti.

Ennek az elvnek az érvényesülését a legtisztábban a szovjet nevelésügy törekvéseiben és intézményeiben szemlélhetjük. Érthető ez, ha elgondoljuk, hogy a Szovjet az előző rendet forradalmi úton számolta fel és ilymódon nem kellett avult hagyományokkal, intézményekkel, önmagukat túlélő törekvésekkel és különböző csoportok érdekeivel egyezsége lépnie. Eppen ezért a Szovjet iskolarendszere a népi iskolapolitika törekvéseinek tiszta, racionális megvalósulását tükrözi. A szovjet iskolaügy az intézmények észszerű, a világtörténelem legészszerűbb rendszere.

Neveléspolitikájának alapelveit a következő pontokba lehet foglalni:¹

1. A köznevelésnek úgyszólván valamennyi intézményét az állam állítja, tartja fenn és irányítja: az intézmények egységes szellemi, munkájuk anyagi alapjának megteremtése és biztosítása csakis ezen az úton érhető el. A különböző társadalmi szervezetek (pl. szakszervezetek) iskolái is az állam köznevelésügyi hatóságaival teljes összhangban működnek.

2. A lelkiismereti szabadság elvének érvényesítése megköveteli, hogy felekezeti alapon polgár és polgár között ne tehessen senki se különbséget. Eppen ezért az iskola felekezeti alapon sem különítheti el növendékeit. A Szovjetunió polgárai vallásoktatásban tehát csak magánúton részesülhetnek. Az általános műveltséget nyújtó iskola hitoktatást nem adhat. Állam és egyház, iskola és egyház útjai szétválnak.

3. A köznevelési rendszer valamennyi intézménye egymással szoros kapcsolatban, szerves egységet eredményezve épül fel. A rendszer, az osztály nélküli társadalom képét tükrözve, egységes alapon, *egyetlen* létraként épül fel. A szukcesszió elvének megvalósítása megköveteli, hogy egyetlen nevelőintézet se jelenthesse a művelődés útjának „zsákutcáját”; ilymódon bármely növendék bármely alsóbbfokú iskolából a közvetlenül magasabbfokúak valamelyikébe léphet.

4. A művelődési út egységének biztosítását az egyenlőség követelménye parancsolja; s ugyanez az elv kívánja meg a nemek kulturális egyenjogúsítását is. Férfi

¹ Beszámoló forrása *Jewgenij Medynskij*, moszkvai egyetemi tanárnak, a Pedagógiai Tudományok Akadémiája tagjának az Osztrák-Szovjet Művelődési Társaság által közrebocsátott könyve: „Die Bildung des Volkes in der UdSSR”. Wien, 1946. Die Brücke. 148 l.

és nő között, mint ahogyan az élet egyetlen területén sem, a művelődési lehetőségek szempontjából sem lehet különbség. A Szovjetunió ezért a pubertás koráig a koedukációs nevelés alapján áll; ezen a koron túl pedig ugyanolyan, illetőleg azonos színvonalú iskolázást biztosít fiúknak és lányoknak egyaránt. A nők bármely irányban való szakképzésének, bármely főiskolára vagy egyetemre való felvételének, tudományos pályára való lépésének és tudományos működésének semmi akadályja sem lehet.

5. A kulturális egyenjogúság elve a Szovjetunió minden népére egyformán érvényes. Ezért a Szovjetunió bármely polgára, nemzetiségére való tekintet nélkül, valamennyi iskoláját, az elemitől (elvben) az egyetemig *anyanyelvén* végezheti. Minthogy a Szovjetunió valamennyi köztársaságában tartalma szerint szocialista és formája szerint nemzeti kultúra bontakozik, valamennyi szövetséges és autonóm köztársaság iskolái népeik anyanyelvén tanítják növendékeiket, azzal a magától értetődő megszorítással, hogy az orosz nyelvet kötelező tárgyként tartoznak oktatni. A Szovjet, mely számos, eddig úgyszólván animális fokon vegetáló népet maga ébresztett nemzeti öntudatra, számos északi és keleti népének írásnyelvét maga teremtette meg, a nemzeti kultúrák ápolását alapvető kötelességének tartja. A nemzeti színjátszás, művészet, zene, irodalom és tudományos kutatás munkáját minden erejével támogatja.

Ezeknek az elveknek alapján a szovjet iskolarendszere a következőképpen épül fel:

1. Az iskolaköteles kör az 1944/45-ös tanévtől kezdve a betöltött hetedik esztendővel kezdődik (azelőtt a beiskolázás nyolcéves korban indult meg) és általában négy, nagyobb községekben, ipari településeken és városokban pedig hét évre terjed. (A hétéves iskolakötelezettség egyetemleges megvalósítása a szovjet iskolapolitika legelső programját jelenti.) A kisgyermeknek gondozása hároméves korig az anya- és gyermekvédő-intézetek, tanácsadók és bölcsődék, azután pedig a gyermekkertek, óvodák és napközi otthonok feladata. A szovjet szociálpolitikai gondoskodására jellemző, hogy míg a forradalom előtt az egész hatalmas birodalomban mindössze 275 óvoda működött (kb. 5000 gyermeket gondozva), 1944-ben csak az orosz köztársaságban 16.251 óvoda volt 1.185.500 növendékkel. Ugyanebben az évben az egész Unió területén 6.000.000 gyermek járt óvodába.

2. A négy-, illetőleg hétéves iskolakötelezettségnek megfelelően a Szovjet kétféle népiskolát állított: a négyosztályos elemi és a hétosztályos általános iskolát. Az utóbbinak első négy évfolyama azonban tantervben és tananyagban tökéletesen megfelel az elemi iskola tanfolyamának. Mint ahogyan a Szovjetunió az analfabétizmus ellen is hatalmas küzdelmet indított, a beiskolázott gyermekek száma is egyre növekszik. Míg az 1928/29-es tanévben a népiskolák első négy osztályát összesen 17,5 millió gyermek látogatta, 1938/39-re ez a szám 21,3 millióra nőtt. Még nagyobb arányú a hétéves általános iskolák számának és növendéklétszámának gyarapodása. Az 1929/30-as tanévben 7834 általános iskola három felső osztályában 1,6 millió gyermeket oktatott; 1938/39-ben már 36.271 általános iskola működik, összesen 11,7 millió, a három felső osztályban 8,7 millió növendékkel.² Az elemi iskola tantárgyai: orosz nyelv, számtan, természetismeret, földrajz, történelem, testnevelés (katonai előképzés), rajzolás és ének; a hétéves iskola ezek mellett még algebrát és geometriát (a VI. és VII. osztályban), alkotmánytant (VII.), fizikát (VI., VII.), kémia (VII.) és egy modern idegen nyelvet is tanít (mind a három felső osztályban). Nemzetiségi vidékeken az oktatás mindenütt az anyanyelven folyik; ezek tanterve annyival bővül, hogy az orosz mindenütt kötelező tantárgy. Az elemi és a hétéves iskola végzett növendékei (az utóbbiak a IV. osztály után is) szóbeli és írásbeli részből álló záróvizsgálatot tesznek.

3. Az elemi és általános iskolával *együtt* épül a tízosztályos középiskola, még-hozzá úgy, hogy első négy osztálya azonos az elemi tanfolyamával, a következő

² Lenyűgöző az analfabétizmus elleni küzdelem statisztikája is. Az írni és olvasni tudó lakosság 1897-ben a Birodalom egész népességének csupán 24%-át tette ki; 1926-ban ez a szám már 51,1%-ra, 1939-ben pedig 81,2%-ra nőtt. Még hatalmasabbnak mutatkozik ez az eredmény, ha az egyes elmaradottabb vidékek adatait különválasztjuk. Tadzsikisztánban 1926-tól 1939-ig a statisztika 3,7%-ról 71,7%-ra, az üzbég köztársaságban 10,1%-ról 67,8%-ra ugrik.

három osztálya pedig az általános iskola V., VI. és VII. osztályával. A Szovjetunióban a középfokú iskolázás is hihetetlenül fellendült. Míg 1914/15-ben 1953 iskola kerekben 635.000 növendéket oktatott, az 1938/39-es tanévre az iskolák száma 12½ ezerre, a növendékeké 9 millióra nőtt. Az előbb tárgyalt iskolákkal szemben novumot jelentő három felső osztályában ugyanabban a tanévben 1.400.000 növendék járt. A Szovjet tizével és százával állított középiskolát olyan vidékeken, ahol a forradalom előtt még elemi iskola is alig volt. A növendékek 51,6%-a leány (1938); ezek a középfokú művelődéstől a forradalom előtt ugyyszólván teljesen el voltak zárva. A forradalom által teremtett koedukációs rendszert azonban a Szovjetunió jelenleg a középiskolában fokozatosan meg akarja szüntetni. A szétválasztás 1942-ben vette kezdetét. A koedukáció eredetileg eszköz volt a nő teljes egyenjogúsításának megvalósítására, középiskolai műveltséghez juttatására, — abban az időben, amikor elegendő számú és megfelelő színvonalú intézmény erre a célra még nem állt rendelkezésre. A népek egyenjogúsága azonban azóta már tényné vált és a középiskolák száma is ugyancsak megszorodott; megteremtődtek tehát a feltételek arra, hogy a „koedukáció hibáit tárgyi szempontból tekintetbe lehessen venni“. A fiúk és lányok fejlődésének eltérő sajátosságai, a testi nevelés különbsége, a gyakorlati életre való előkészítés szempontjának érvényesítése és a nevelőmunkát megkönnyítő egyöntetű tanulókörösség megteremtése a pubertás korában tehát a két nem szétválasztását követeli.

A középiskola felső három osztályának tantárgyai: irodalomismeret, matematika, történelem, fizika, kémia, modern idegen nyelv (angol, francia vagy német), testi és katonai nevelés és műszaki rajz — ezek a tárgyak mind a három osztályban szerepelnek —, azután természetrajz (VIII. és IX.), földrajz (VIII., IX.) és asztronómia (X.). A végzett IV. és VII. osztályú növendékek záróvizsgát, a X. osztály után pedig érettségi vizsgálatot tesznek (ez a vizsgarendszer 1944 óta van érvényben); a kitüntetéssel érettségizettek arany-, a jelesek ezüstérmét nyernek.

Az orosz általánosan művelő iskola a forradalom utáni kísérletezésekkel szaktívva, ismét középpontjába állította a tanító és tanár nevelő munkáját.³ Igaz, minden gyermeket „teremtő személyiségnek tekint, s arra törekszik, hogy növendékeihez ne kész előírásokkal közeledjék, hanem segítsen nekik ismereteik elsajátításában és önálló gondolkodásuk kibontakoztatásában;“ minden törekvése arra irányul továbbá, hogy az iskola nyújtotta ismereteket kapcsolatba hozza az élettel, — szigorúan óvakodik azonban attól, hogy az iskola kereteit szétfolyassa és a nevelés tárgyi szempontjait az alanyiakkal szemben háttérbe szorítsa. A pedagógia lélektani forradalmának vívmányait feldolgozta ugyan, — de túl is jutott rajtuk: Montessorin csakúgy, mint az „Einheitunterricht“ jelszaván vagy a Dalton-terven és a projekt-módszeren. Az iskola nevelő funkcióinak előterébe ismét az oktatás munkája, a nevelő tényezők középpontjába a tanító lépett. A tanító nevelő munkáját, felelősségét, tekintélyét a szovjet pedagógiai gondolkodás egyre jobban hangsúlyozza; az iskola rendjét és fegyelmét minden nevelés elengedhetetlen feltételének tartja. Azoknak a felsőosztályos növendékeknek is, akik a kommunista párt ifjúsági szervezetének tagjai, a legfőbb feladatuk, hogy társaik teljesítményeit fokozzák, a fegyelmet erősítsék és tanáraik tekintélyét védjék. A nevelő tekintélyét különben fokozott társadalmi megbecsülése is emeli: fizetése a mérnökökével azonos, s a kitüntetést nyert kiváló pedagógusok anyagi szempontból a tudósokkal kerülnek egy kategóriába.

4. A középfokú szakoktatás rendszere is hatalmasan kiterelvényesedett a Szovjetunióban. Míg 1914-ben az ilyenfajta iskoláknak mindössze 35.800 növendéke volt, az 1938/39. tanévben majdnem egymillió tanuló iratkozott be az ú. n. „technikumokba“. Ezek az iskolák egészségügyi segédszemélyzetet, bábákat, elemi iskolai tanítókat, óvónőket és népkönyvtárnokokat, technikusokat és építőmestereket, mezőgazdákat, közlekedésügyi és postai szakembereket, végül iparművészeket stb. képeznek. Tanfolyamuk három évre terjed és a középiskola felső három osztályával párhuzamos; növendékeiket tehát a hétéves iskola végzett tanulói sorából veszik.

Az alsófokú szakoktatás ügyének intézésére 1940-ben a népbiztosok tanácsa mellett központi szövet létesítettek, s ugyanebben az évben alapították meg a

³ L. részletesebben „A pedagógiai forradalom és a szovjet iskola szelleme“ c. cikkemben. Köznevelés, II. évf. 23. sz.

tanonc-, vasutas és üzemi iskolákat. Ezek az iskolák legalább elemi végzettségű 14—17 éves növendékeket vesznek fel; az első két-, a második hároméves, a harmadik legalább hathónapos tanfolyamot nyújt. A tanítás kisebb részben elméleti, elsősorban azonban a műhelyek gyakorlati munkájára támaszkodik. A növendékek által termelt javak jövedelmének $\frac{1}{3}$ -része közöttük kerül kiosztásra.

5. A felsőoktatás ügyét a Szovjetben rendkívüli differenciáltsága jellemzi. A fejlődés ezen a téren is hatalmas: míg 1914-ben 91 főiskolát tartottak számon 112.000 növendékkal, 1939-ben a főiskolák és a főiskolai hallgatók száma (750, illetőleg 619.000) nagyobb volt, mint Európa valamennyi többi államában együttvéve. A georgiai, izzbég, kazak, tadzsik és kirgiz köztársaságokban jelenleg majdnem annyi a főiskolák és egyetemek száma, mint 1914-ben az egész orosz birodalomban volt. A női hallgatóság az összes növendékek létszámának a háború előtt majdnem a felét tette ki; a háború alatt érthető okokból 80%-ra emelkedett.

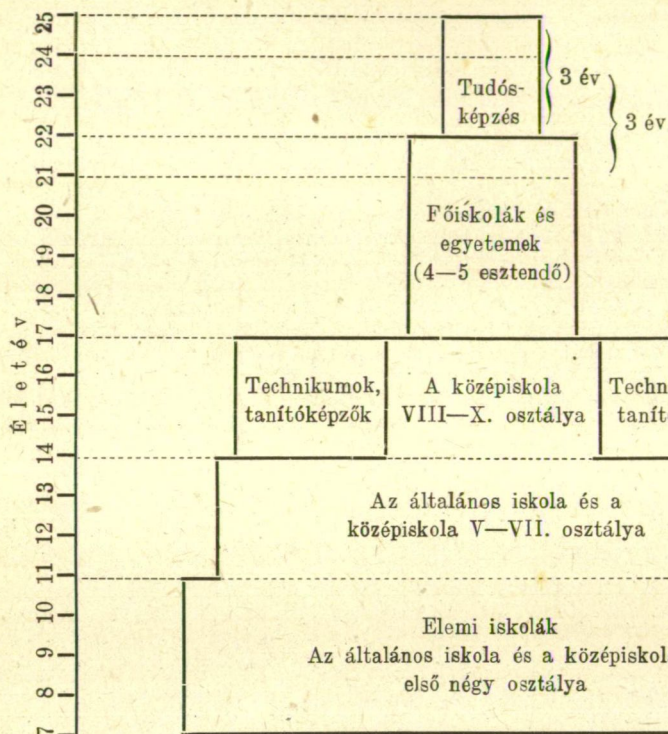
A Szovjetben a nagyfokú specializálódásnak megfelelően vannak technikai irányú, közlekedésügyi, építészeti, posta- és távbeszélőügyi, mezőgazdasági, közgazdasági, pedagógiai, könyvtárügyi, orvosi, művészeti és zenei főiskolák, úgy azonban, hogy valamennyi még három-négy, egyes esetekben hat-nyolc fakultásra oszlik. (Pl. a közlekedésügyi főiskolán külön fakultása van a vasútvillamosításnak, az orvosin a gyermekgyógyászatnak stb.) Hasonlóan oszlanak szét fakultásokra az egyetemek is, amelyek — minthogy a szakképzés teljesen a főiskolák ügye — a szakismeretek tiszta tudományos alapját tanítják és művelik. A legtöbb egyetemen matematikai-fizikai, nyelvi és irodalmi, történeti, földrajzi, biológiai és kémiai fakultásokat találhatunk; egyeseken vannak még filozófiai, jogi, keleti, geológiai és földtani karok is.

A főiskolák és egyetemek növendékeiket általában a középiskola érettségizett növendékeinek sorából veszik, a felvételi vizsga sikeres letétele után. Ez alól a vizsga alól csupán az aranyéremmel kitüntetett jelöltek kapnak felmentést. A közép-fokú szakiskola végzett növendékeinek általában csak 5%-át, a kitüntetéssel minősítettet veszik fel azonnal a főiskolára; a többi csak háromévi gyakorlati működés után jelentkezhetik. A tanulmányi idő négy vagy öt esztendő. A tanulmányi rend szigorúan kötött, az első két esztendőben túlnyomóan elméleti, azután inkább gyakorlati irányú; minden félév végén kötelező kollokviumok és vizsgák vannak. A főiskola úgyszólván minden hallgatója állami ösztöndíjasként számít és a főiskola menzáján teljes ellátást kap. Tanszemélyzetének ellátásáról ugyancsak a főiskola gondoskodik. Erre a célra minden főiskolának megfelelő nagyságú gazdasága van.

6. A felsőfokú szakképzéstől szigorúan el van választva a tudósnevelés. Ez csak az oklevél megszerzése (az államvizsga letétele) után veheti kezdetét azoknál, akiknek a diplomája kitűnő, s e mellett még különös tudományos hajlamuk is van. A tudósjelölteket „aspiráns“-oknak nevezik; képzésük három esztendeig tart. Az aspiráns az első két év elmélyedő és a szakirodalmat felbúvároló munkája után államvizsgát tesz, a harmadikban pedig disszertációt készít, amelynek feltétlenül önálló munkának kell lennie, s amelyet a főiskola tanárai előtt a jelöltnek három „opponens“-sel szemben meg kell tudnia védelmezni. A jelölt ezután a „kandidátus“-címet kapja; a doktorátus elnyerésének a kandidátúra után egészen alapvető és hatalmas méretű tudományos munka a feltétele. A szovjet főiskolák és egyetemek docensei a kandidátusok, professzorai a doktorok sorából kerülnek ki. (A pedagógia területén pl. jelenleg összesen 200 kandidátus és 56 doktor működik; az utóbbiak közül is azonban 25-nek a pszichológiából van doktorátusa.) A tudósnevelés jogát természetesen nem minden főiskola kapja meg; színhelye viszont valamely tudományos kutatóintézet is lehet.

7. Néhány szót szólnunk kell még a nevelőképzésről is, amely a különböző iskolafajok nevelőit tekintve, a differenciáció elvének megfelelően szigorúan szét van választva. Az elemi iskolák tanítóit a hároméves pedagógiai technikumok képzik. A hétéves iskola három felső (és a középiskola V., VI. és VII.) osztályának tanárai az érettségi vizsgára épülő kéteves pedagógiai intézetek tanfolyamát végzik el, míg a középiskola VIII.—X. osztályának jövődő tanárai valamely négyéves pedagógiai főiskola, illetőleg egyetem növendékei. Jelöltjeinek pedagógiai és gyakorlati képzésére a szovjet nevelőképző igen nagy gondot fordít. A tanárjelöltek tantervében pl. a hospitálásra és gyakorlati tanításra a második, harmadik és negyedik évben összesen 500 óra esik.

A mondottak alapján a Szovjetunió iskolarendszerét — az elemi iskolától kezdve — a következő ábrán lehetne szemléltetni⁴ (az arányok pontos érzékeltetésére az ábra természetesen nem törekedhetik):

A Szovjetunió magától értetődőleg igen nagy gondot fordít az ifjúság iskolán kívüli foglalkoztatására és nevelésére, valamint a felnőttoktatásra és népművelésre is. Egész rendszere alakult ki továbbá a falusi középiskolai tanfolyamoknak, esti főiskoláknak, egyetemeknek és nevelőképzőknek, valamint a főiskolák székhelyétől távol tanuló felnőttek képzésének, hogy a legmagasabb tanulmányokat olyanok is elvégezhessék, akiknek erre idejében önhibájukon kívül nem volt alkalmuk. Mindezeknek az intézményeknek ismertetése azonban már más összefüggésbe kívánkozik.

Faragó László.

⁴ Nem érdektelen ennek az „egységes létrának“ az osztálytagozódás képét tükröző, „vertikálisan tagolt“ iskolarendszerrel való összehasonlítása. L. ebből a szempontból „Iskola és társadalom. Az angol demokrácia neveléspolitikája“ (Bpest, 1946) c. munkámat. 56. l.